

KOMPLEX ÉRTÉKMENTÉSI PROJEKT ÉNLAKÁN

ZSIGA ZOLTÁN

Az értékmentés sok területen és formában nyilvánulhat meg, de tartós sikereket úgy érhetünk el, ha komplex megközelítésre és szakértői jelenlétre törekszünk. A Hargita megyei Énlaka településen olyan folyamat vette kezdetét, ami példaként szolgálhat a komplex régészeti és épített örökségi megővésre. A csoport magját tapasztalt szakemberek adták, legtöbb részvevője a szakmába frissen belépő egyetemi hallgató volt, céljük pedig olyan projekt létrehozása, ami képes jövőképet adni egy látszólag perspektívákkal nem rendelkező településnek.

A Hargita megyei Énlaka falu a Firtos hegy lábánál festői környezetben bújik meg és bújik el a világ elől. A településre a mai napig nem vezet aszfaltozott út, közművesítése kimerül az elektromos áram ellátásában, alig több mint száz lakosának átlagéletkora pedig több mint hatvan év. Ez a kis falu mégis évről évre turisták százait vonzza, és 2013-ban már visszavárta a falu értékeit dokumentálni és megőrizni kívánó csapatunkat, hogy folytassuk az előző évben megkezdett komplex felmérési munkát.

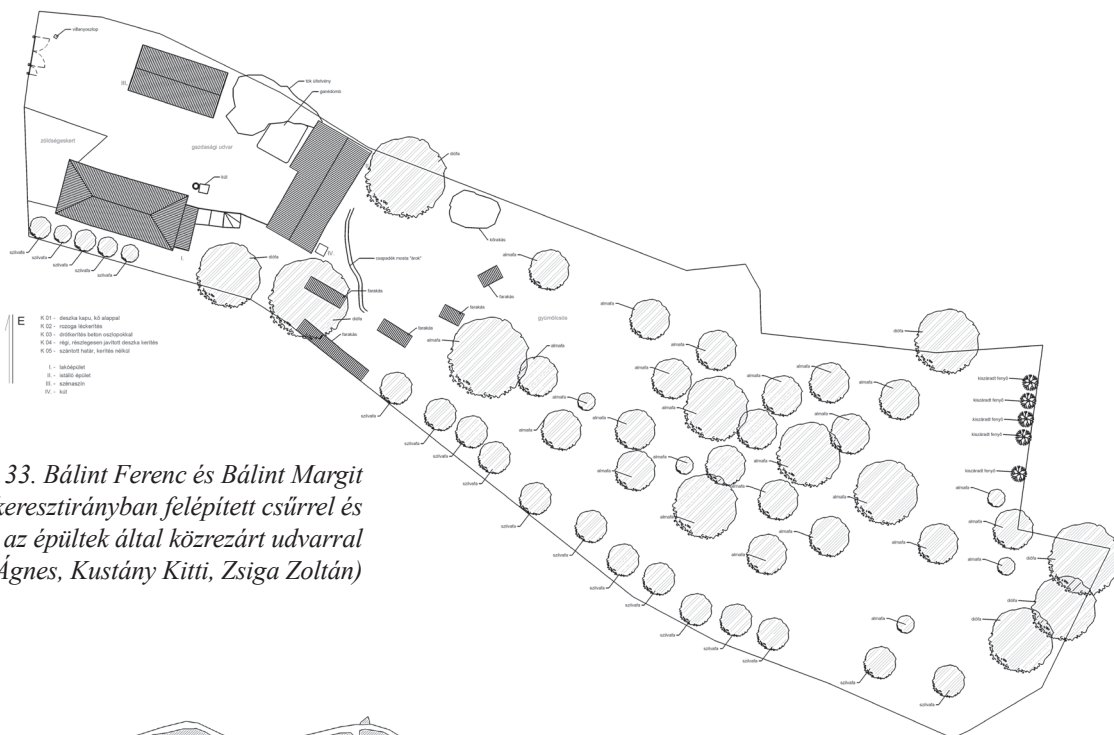
A település és környezete gazdag épített és régészeti örökséggel rendelkezik. Már a bronzkorban erősített lakóhely volt a határában. A Kr. u. 2–3. század rómaiak uralta időszakában a település peremén limes tábor állt fürdőépülettel, amit a helyiek „a vár” szóval jelölnek, és helyét ma is pontosan meg tudják mutatni csakúgy, mint a limes utat, amely a köznyelvben a „nagy út” vagy „régí út” elnevezéssel élt tovább. Énlaka azonban a jelentős ókori leleteken túl is komoly értéket hordoz: a falu elzártsága akadályozta a fejlődést, a település tágabb környezetétől technológiailag lemaradva, „zárványként” maradt fenn. Ma is álló épített öröksége, érintetlen településstruktúrája és a benne zajló élet napjainkban is kutatható és megőrzendő érték.

A település alapvető fejlődését biztosító fiatalok nagy része elvándorolt, a falu lakossága elöregedett, de ennek ellenére a falu nem halt ki és nem pusztult le. Néhány elhivatott fiatal és a falu törhetetlen akarátú idősei továbbra is életet visznek a mindennapokba. A település elszigeteltsége ellentmondást hordoz. A fejlődéstől és átalakítástól, a kényelmi szint emelésétől elzárt (vagy megóvott) ingatlanállomány a helyiek számára kevésbé élhető, elvándorlásra motiváló környezetet jelent, míg ugyanez az üveggömbbe zárt időtlenség az, ami Énlaka jelen pillanatban szinte egyetlen életet adó értékét, az idegenforgalmat életben tartja.

A bemutatás alapján talán már érzékelhető, hogy az énlaki értékmentési folyamat miért különbözik egy hagyományos régészeti, néprajzi vagy építészeti feladattól. Olyan komplex felmérésre törekszünk, amely mindezen értékek együttes vizsgálatát jelenti, és feltárja összefüggéseiket. Dacia keleti

1. kép: Az énlaki temető (fotó: Visy Zsolt)

2. kép: Bálint u. 33. Bálint Ferenc és Bálint Margit portája a telken keresztirányban felépített csűrrel és az épületek által közrezárt udvarral
(rajz: Hohmann Ágnes, Kustány Kitti, Zsiga Zoltán)

3. kép: Énlaka településszerkezete; jól látszanak az eredeti tízesek és azok aprózódása
(rajz: Zsiga Zoltán)

limesének kutatása¹ öt székelyföldi múzeum² és a Pécsi Légitrégészeti Teka együttműködésében, önálló program keretében folyik.³ A komplex értékméntési projekt célja tehát a kezdetektől több volt, mint egy régészeti, építészeti dokumentáció készítése. Nem metszetet vagy állóképet szerettünk volna készíteni egy aktuális állapotról, hanem reális jövőképet és az identitás megőrzését biztosító tervet kívántunk kínálni a település számára.

A projekt elindítása és vezetése Dr. Visy Zsolt régészprofesszor, a PTE BTK Régészet Tanszék korábbi tanszékvezetője nevéhez fűződik, aki elkötelezetten igyekszik a település értékeit megóvni és bemutatni, a folytonosságot és életet megőrizni. Az épületállomány felmérésének vezetését dr. Kondor Tamás, a PTE Pollack Mihály Műszaki és Informatikai Kar Építéskivitelezési és Menedzsment Tanszék tanszékvezetője végezte. Irányítása alatt 2006 és 2011 között hasonló értékméntési, építészeti felmérő táborok dokumen-

¹ http://book-let.com/books/danube_limes/

² Haáz Rezső Múzeum – Székelyudvarhely; Maros Megyei Múzeum – Marosvásárhely; Molnár István Múzeum – Székelykeresztúr; Csíki Székely Múzeum – Csíkszereda; Székely Nemzeti Múzeum – Sepsiszentgyörgy

³ <http://www.limesdacicus.ro/?lang=hu>

4. kép: Légi felvétel Énlakáról. A kép előterében az unitárius templom és a temető (fotó: Visy Zsolt)

táltak Drávaszög és Szlavónia több magyarlakta településének épületeit.⁴ A felmérők nagyobb csoportját alkotó építészeket és hallgatókat a PTE PMMIK építész, építészmérnök képzése és a Breuer Marcell Doktori Iskola biztosította.

Régészeti szempontból a munka a falu temetőjére, az unitárius templomot övező sírkertre koncentrált (1. kép). A program keretében lokalizált, azonosított, kiemelt és visszaállított sírkövek a falu legfőbb nevezetessége, a festett deszkafödémrel ellátott, román és gótikus jegyeket hordozó templom körül csoportosulnak, gondozott környezetükkel immár további értéket kínálnak az idelátogatók számára. A templom mozgalmas építéstörténetén és hanyattatott sorsán túl a helyi legendákkal – miszerint egy római szentély helyére épült – és a magyar rovásírás legkorábbra keltezhető emlékével is vonzza a látogatókat. A tatárok által 1661-ben felégetett, beszakadt boltozatú templom kazettás födémének felirata 1668-ból származik, a rovásíráson túl latin nyelvű szövegekkel.

A régészeti munkáknak köszönhetően a fallal kerített templom cintermén kívül állított, mintegy háromszáz darab, a 18–19. században a helyiek által homokkőből faragott és feliratozott sírkő ismét felszínre kerül, feltárva az itt élt családok történetét, megmutatva a nyelvi és díszítőművészeti sajátosságokat. A feltérképezett temető köveinek formai és epigráfiai dokumentálása során jól látható a családok temetkezési helyeinek elkülönülése, ami a mai napig is fontos szerepet játszik az elhunytak sírhelyeinek kiválasztásában.

Az épített örökség felmérése során csoportunk nem mennyiségi, hanem minőségi mércét állított fel, így a tízesekből álló halmazfalú néhány portáját kiválasztva teljes körű építészeti és néprajzi felmérést végeztünk (2. kép). A geodéziai is felmért portákon megjelenő lakó és gazdasági épületek elhelyezkedése, telepítése, a telekhasználat és az építéstörténet fontos adatokat jelent ahhoz, hogy megértsük a falu életét, fejlődését. Jól megfigyelhető az eredeti tízesek telkekre aprózódása (3. kép), a művelt területek arányának megváltozása, a keresztcsűrös és zártudvaros telepítés azonos, mégis portánkét eltérő hatása. A felmérés

⁴ dr. Kondor Tamás: *Őstől maradt... – Népi építészetünk nyomában, Drávaszög és Szlavónia* (Pélmonostor: Magyar Egyesületek Szövetsége, 2011)

nem csupán a jelenlegi állapotot és az építéstörténetet rögzíti, hanem az épületek szerkezeteit is dokumentáltuk. Portánként feljegyeztük az épületek műszaki problémáit, valamint az azokat kiváltó okokat. Ezzel jól láthatóvá válik, milyen sürgős beavatkozásra van szükség az egyes épületek esetében. A megoldások minden esetben az épület fenntartását és megőrzését szolgálják úgy, hogy az egységként önazonos maradjon. Ezt segíti felmérésünk, amely a jövőbeni javítás, egyes elemek kicserélése során támpontként szolgálhat a kivitelezőknek, akik helyi szakemberek, legyen szó akár egy korlátelem újragyártásáról, kapucseréről vagy komolyabb tartószerkezeti cseréről. A közreadott anyag később a település számára fejlesztési és örökségvédelmi pályázatok alapidokumentációjaként is felhasználható.

A néprajzos hallgatók a felmért házak néprajzi jellegzetességeit vizsgálják. A képi és hangfelvételekkel kiegészített dokumentáció tartalmazza a lakóház berendezésének és használatának, a gazdasági épületek összetételének és jellegzetességeinek, a gazdálkodás módjának és eszközeinek a felmérését és az ott lakók visszaemlékezéseit. Ezek a riportok az élet minden területére kiterjednek, a családtörténetek pedig hozzájárulnak az énlaki társadalom alaposabb megismeréséhez, a mindennapok és ünnepnapok, a születés és a halál, a szűkebb és tágabb környezettel való kapcsolat tanulmányozásához.

Az eredmények gyakorlati hasznánál is fontosabb, hogy az itt zajló munka és az itt készült anyagok kiállítása büszkeséggel tölti el a helyieket. Olyan folyamatot indítunk el, amely során az itt élők büszkévé válnak tulajdonukra, felismerik az értéket mindabban, ami számukra a mindennapi lakókörnyezetet jelenti. Nem mellékes, hogy emellett az összegyűjtött anyag publikálása széles körben megismertetheti a település értékeit mind hazai, mind nemzetközi szintereken, ezzel javítva társadalmi megítélését, ismertebbé és látogatottabbá téve azt.

Hosszabb távon az adottságok, lehetőségek és igények megismerésével olyan fejlesztési koncepció alakítható ki, amely megőrzi az értékeket, de a helyi lakosok igényeit is kielégíti. Fontos célunk, hogy ne akadályozzuk a fejlődést, hanem megfelelően koordináljuk, hiszen nem engedhető meg, hogy az értékek tulajdonosainak le kelljen mondani a korszerű komfortról. A technológiai és közösségi fejlesztés elengedhetetlen a település életben maradásához. A körültekintő karbantartási, javítási munkák, eseti új beépítések olyan településszövetet lennének képesek létrehozni, amely infrastruktúrájában, komfortfokozatában kielégíti az ott lakók igény szintjét, perspektívát biztosít a fiataloknak, ezáltal megállítja, vagy kismértékben visszafordítja az elvándorlást. Mindehhez olyan eszközöket javasolunk, amelyek a településképet nem rombolják, tiszteletben tartják az értékeket. A koncepció megalkotása során jelentős hangsúlyt szeretnénk fektetni a régészeti lelőhelyek és leletek bemutatására, szinergikus rendszerre gyúrva a múlt, régmúlt és jelen értékeit a településen.

A projekt hosszú távú célja tehát egy komplex szakértői jelenlét, amelynek első lépései már megtörténtek: megindultak az egyeztetések az iskolaépület funkcionális átalakításáról, a vendéglátó épületek bővítésének módjairól és ravatalozó kialakításáról egy üresen álló, temetőközeli épületben. A munka felosztása és megvalósítása során a legfontosabb a lakosok bevonása mind véleményezési, mind tevékenységi szinten, a „felhasználói visszacsatolás”, amely segítségével a közösség olyan aktivizálható, élő és fejlődő egységgé léphet elő, amely alkalmas a fiatalok megtartására.

A csoportunk által felmért kilenc porta, több mint harminc különálló épület, iskola és temető csupán a kezdetét jelenti egy folyamatnak, amely során a reményeink szerint hidat építhetünk a múlt és a jelen, örökség és örökösök között. Úgy vélem, a projektünk jó példával szolgál arra, hogy az értékmentés komplex folyamat, ahol nem csupán az értékeket, hanem azok őrzőit és fenntartóit is a folyamat részesévé kell tennünk. Szerencsésnek tartom, hogy tapasztalt vezetők keze alatt a jövő szakértő nemzedéke korszerű és szer-teágazó ismereteket szerezhet az értékmentés gyakorlatában.

AJÁNLOTT IRODALOM

VISY ZSOLT (szerk.)

Tanulmányok Énlaka történetéről és kultúrájáról. Pécs: Pro Énlaka Alapítvány, 2008.

SÓFALVI ANDRÁS

Sóvidék a középkorban. Fejezetek a székelység középkori történelméből. Székelyudvarhely: Haáz Rezső Múzeum, 2005.

FERENCZI SÁNDOR

Az Énlaki rovasírásos felirat. Kolozsvár: Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet, 1936. online: <http://mek.oszk.hu/10500/10515/>

DR. KONDOR TAMÁS

Őstől maradt... – Népi építészetünk nyomában, Drávaszög és Szlavónia. Pélmonostor: Magyar Egyesületek Szövetsége, 2011.

VISY ZSOLT (szerk.)

A Danube Limes program régészeti kutatásai 2008–2011 között. Pécs, 2011. http://book-let.com/books/danube_limes/